

ZAKLJUČAK

Studijska poseta u okviru projekta RAN na Zapadnom Balkanu

9 – 10. maj 2023, Pariz, Francuska

Upravljanje potrebama dece povratnika

Najvažniji ishodi

Poslednjih godina, žene i deca sa teritorija koje je ranije kontrolisao Daeš repatrirani su u mnoge zemlje, uključujući zemlje Zapadnog Balkana i države članice EU. Ipak, postupanje sa decom povratnicima je i dalje prilično nov zadatak za ove zemlje, koji se stalno razvija.

U periodu od dolaska dece do njihove uspešne reintegracije može se preduzeti širok spektar mera; isto tako, mnoge relevantne zainteresovane strane mogu da igraju pozitivnu ulogu u podršci procesima resocijalizacije dece povratnika.

Tokom studijske posete Parizu, učesnici iz zemalja Zapadnog Balkana posetili su **Odeljenje za maloletnike (PJJ) Ministarstva pravde Francuske** i sastali se sa administratorima i praktičarima kako bi razgovarali o francuskom pristupu postupanju sa decom povratnicima. Oni su pored toga razgovarali i o različitim merama i mehanizmima koji se trenutno primenjuju u njihovim regionima.

Neki od ključnih zaključaka sa sastanka navedeni su u nastavku.

1. Učesnici su se složili oko ključnog značaja **višeagencijskog pristupa** u podršci rehabilitaciji i resocijalizaciji dece povratnika. Multidisciplinarni timovi i multisektorske perspektive su od suštinskog značaja i na nacionalnom i na lokalnom nivou, u zajednicama u kojima će deca živeti.
2. U većini slučajeva, **deca se repatriraju u domovinu sa svojim majkama**. Povratnice u Francuskoj podležu krivičnim istragama i gonjenju; na Zapadnom Balkanu žene obično ne ulaze u sistem krivičnog pravosuđa. Umesto toga one ostaju sa svojom decom i bivaju integrisane u programe rehabilitacije i reintegracije van sistema pritvora.
3. **Uloga sudija za maloletnike** u Francuskoj se znatno razlikuje u odnosu na kontekst Zapadnog Balkana. U Francuskoj su oni zaduženi za koordinaciju mera koje se primenjuju na decu povratnike. S druge strane, na Zapadnom Balkanu oni ne igraju nikakvu ulogu u procesu, što sprečava uspostavljanje intervencija u jasnom zakonskom okviru.

U ovom radu dat je pregled francuskog pristupa reintegraciji dece povratnika i postupanju sa njima, i navedeni su različiti uključeni akteri i izazovi na koje se do sada naišlo. Sledi diskusija o pristupima i merama koje se primenjuju u regionu Zapadnog Balkana, uključujući analizu razlika i sličnosti sa francuskom organizacijom i nedostatke i dobre prakse koje su utvrdili prisutni praktičari.

Savet Odeljenja⁴ upravlja socijalnim staranjem u okviru potencijalne hraniteljske porodice ili smeštaja, i uz podršku PJJ, sprovodi godišnju procenu staranja svakog aktera uključenog u postupanje sa decom povratnicima.

Ministarstvo zdravlja koordiniše prvu procenu i razmenjuje sa sudijom za maloletnike somatske i medicinsko-psihološke nalaze, kao i preporuke za moguću dugotrajnu negu. Ta procena se koristi kao osnova za utvrđivanje potreba za kratkoročnim, srednjoročnim i dugoročnim zbrinjavanjem na somatskom nivou (infekcije, neuhranjenost, hronične bolesti itd.), a takođe može dijagnostikovati, kroz medicinsko-psihološke konsultacije, poremećaje mentalnog zdravlja (npr. posttraumatski stresni poremećaj). Regionalne zdravstvene agencije zadužene su za utvrđivanje struktura i stručnjaka koji mogu osigurati adekvatno praćenje maloletnika odnosno njihovih porodica.

Konačno, **Ministarstvo finansija** pruža podršku za školovanje i obrazovanje u cilju izrade personalizovanih planova reintegracije u školu. Fokus je na deci sa specifičnim potrebama, posebno na onoj sa ograničenim znanjem francuskog jezika.

Godine 2017. godine osnovano je posebno ograničeno odeljenje **Jedinice za prevenciju radikalizacije i podršku porodici (CPRAF)**⁵ u cilju bavljenja potrebama dece povratnika. Akteri u tom odeljenju zaduženi su za razmenu informacija i izradu planova personalizovanog staranja. Kada je to moguće, akteri odeljenja se sastaju pre nego što dete stigne u zajednicu; nastavljaju da se sastaju svaka tri meseca sve dok dete ne postane punoletno.

Izazovi

Postoji nekoliko elemenata i aspekata u postupanju sa decom povratnicima koji predstavljaju izazove, u smislu traume doživljene u zonama sukoba, kao i administrativnih i emocionalnih poteškoća svojstvenih procesu resocijalizacije i reintegracije.

1) Građanski status i pravna pitanja

Deca rođena u zonama sukoba nemaju građanski status niti utvrđeni dokaz o poreklu, a porodične veze se mogu samo pretpostaviti. Ovaj nedostatak zakonski priznatog odnosa roditelj - dete može izazvati komplikacije u administrativnom smislu, npr. nedostatak ličnih dokumenata može otežati putovanje ili pristup određenim uslugama.

Za potvrdu identiteta deteta i utvrđivanje njegovih roditelja, a samim tim i podobnosti za državljanstvo, može se koristiti genetsko testiranje. Ipak, genetsko testiranje se smatra invazivnom merom, a u Francuskoj taj postupak spada u zakonsku nadležnost sudije koji se bavi građanskim pravom, a ne sudije za maloletnike. Parnični postupak može biti dugotrajan. Pored toga, u nekim slučajevima, žene su preuzele majčinsku ulogu i brinule o siročadi ili deci koja biološki nisu njihova, što znači da se zakonski ne može pretpostaviti da su sve žene koje se vraćaju sa decom njihove majke.

2) Socio-edukativna reintegracija

Nakon povratka, deca se suočavaju sa brojnim izazovima povezanim sa traumatskim iskustvima u zonama sukoba: oni uključuju nedostatke u obrazovanju, poteškoće u prilagođavanju kulturološkim razlikama i stigmatizaciju po

---

⁴ Savet Odeljenja predstavlja savetodavnu skupštinu odeljenja kao teritorijalne zajednice, a sastoji se od predstavnika odeljenja koji se biraju na 6 godina.

⁵ CPRAF, osnovan 2014. godine, predstavlja posebno preventivno telo koje deluje na lokalnom nivou i kojim predsedava prefekt (visoki državni funkcioner), a čiji je cilj pružanje podrške socijalnom, obrazovnom, medicinskom, psihološkom odnosno profesionalnom staranju o potencijalno radikalizovanim pojedincima i njihovim porodicama.

povratku u Francusku. Akteri u socio-edukativnoj reintegraciji dece povratnika mogu se suočiti sa teškim zadacima i vrlo važnim izborima, kao što je objašnjeno u nastavku.

- a. **Porodica.** Roditelji, odnosno šira porodica, nisu uvek u mogućnosti da zadovolje potrebe deteta i obezbede bezbedno i stabilno okruženje. Iako stabilan porodični život može biti zaštitni faktor, porodični kontekst u kom članovi dele ekstremističku ideologiju ili ne mogu da obrade prošla iskustva može biti faktor rizika. Odeljenje za maloletnike u Francuskoj procenjuje da li je porodica spremna da se pridržava preporuka o medicinskom i socijalnom staranju.
- b. **Odnos sa majkom.** Dok su bila u inostranstvu, deca koja se vraćaju obično su zavisila od podrške svojih majki. Međutim, kada repatrirane majke postanu predmet istrage i krivičnog gonjenja, njihova deca se odvajaju od svoje (često jedine) referentne tačke. Iako se u teoriji posete majkama u zatvoru mogu organizovati (pravo posete određuje sudija za decu), u praksi to može biti logistički teško ako uključuje let u drugi grad, što zahteva odgovarajuće putne/lične isprave. Majke mogu značajno uticati (i pozitivno i negativno) na ishod procesa rehabilitacije i resocijalizacije.
- c. **Jezik.** Deca koja su živela u zonama sukoba možda imaju drugačiji maternji jezik od jezika njihove matične zemlje, što dovodi do jezičkih barijera, poteškoća u uspostavljanju odnosa sa vršnjacima, pristupu uslugama i integraciji u školu. Ova razmatranja mogu se primeniti i na širi skup kulturoloških aspekata.

3) Uloga profesionalaca

Stručnjaci i profesionalci uključeni u postupanje sa decom povratnicima mogu da budu izloženi pritisku, pa shodno tome i da osećaju anksioznost pri vršenju svojih dužnosti. Kako je povratak dece relativno nova pojava i izazovi su za njih donekle novi, a kulturološke i jezičke barijere mogu pogoršati ionako izazovnu situaciju. Konačno, mnogi praktičari su uključeni u postupanje sa decom povratnicima i podršku koja im se pruža, a svaki od njih nosi specifičnu profesionalnu kulturu. Neophodan je trud da se osigura delotvorna koordinacija među agencijama u ovom kontekstu. Obuka koja uključuje različite profesije pokazala se kao efikasan alat, ne samo za povećanje znanja o postojećim međuministarskim mehanizmima i specijalizovanim veštinama potrebnim za podršku deci u slučaju traume, već i kao sredstvo za ostvarivanje dobrih profesionalnih odnosa između relevantnih aktera.

Glavni elementi diskusije

Učesnici su razgovarali o postojećim merama i mehanizmima za olakšavanje društvene reintegracije dece povratnika, uključujući i razlike i sličnosti u iskustvima predstavljenim tokom sastanka.

Zajednički izazovi i slični pristupi

Deca koja se vraćaju iz zona sukoba proživela su višestruka, teška i traumatična iskustva, koja su dovela do zastoja u razvoju, poremećaja spavanja i vezanosti, poremećenih reakcija na glasne zvuke i ozbiljnih problema u učenju (naročito u početnom periodu nakon povratka). Kako su neka od te dece morala da preuzmu uloge odraslih dok su boravila u Siriji ili Iraku, ona mogu imati problema sa prihvatanjem statusa dece kada se vrata. Pored toga, ona su često podsticana da budu tajnovita i obično zadržavaju takav stav nakon repatrijacije. Pristupi u Francuskoj i na Zapadnom Balkanu zasnovani su na premisi da su deca prvenstveno žrtve i da aktivnosti i intervencije treba da imaju za cilj da obezbede najbolji interes deteta.

Normalizacija svakodnevnog života dece predstavlja glavni cilj mera rehabilitacije i resocijalizacije u oba konteksta. Upis u školu i obrazovanje generalno se posmatraju kao ključni za ovaj cilj i postoji konsenzus o potrebi usvajanja pristupa od slučaja do slučaja, jer svaka situacija zahteva prilagođene mere. S obzirom na fizičke i psihičke traume koje su deca mogla da dožive dok su bila u inostranstvu, uobičajena je praksa da se po dolasku obave lekarski pregledi i procene potreba, kako bi se odredilo dalje postupanje.

Jezičke barijere i nedostatak jasnog pravnog statusa za decu rođenu u konfliktnim područjima kao što su Sirija ili Irak mogu ometati pristup uslugama i negativno uticati na proces resocijalizacije. Nedostatak zajedničkog kulturnog identiteta takođe može predstavljati problem za decu koja su većinu svog života provela van zemlje porekla. U tom smislu su promovisane neke inicijative za premošćivanje jaza i upoznavanje dece sa nacionalnom istorijom i kulturom. Recimo na Kosovu*⁶, proces rehabilitacije i resocijalizacije uključuje posete muzejima i relevantnim istorijskim lokalitetima kako bi se unapredilo razumevanje i emotivna povezanost sa kosovskom kulturom. U nekim zemljama povratnici izražavaju skepticizam prema lokalnim zajednicama. U Severnoj Makedoniji, na primer, povratnicima je bilo teško da veruju lokalnim muslimanskim zajednicama iz ideoloških razloga; akteri u postupanju sa povratnicima (uključujući decu) su stoga morali dalje da razmišljaju o tome sa kojim pojedincima/organizacijama bi bilo najbolje raditi. U tom smislu, uključivanje sveštenstva može imati pozitivno dejstvo, jer aktuelni narativi mogu uključivati (i iskorišćavati) religiozne poruke, ali se ne preporučuje uvek jer može izazvati trenutnu reakciju skepticizma.

U zemljama koje prihvataju decu povratnike osnovani su ili su u osnivanju lokalni i nacionalni multidisciplinarni timovi. U tom pogledu, pored francuskog pristupa navedenog u prethodnom delu dokumenta, u regionu Zapadnog Balkana postoje mnogi dobri primeri iz prakse, uključujući sledeće.

- **Koordinacioni centar za borbu protiv nasilnog ekstremizma** u Albaniji, koji koordiniše aktivnostima za suzbijanje nasilnog ekstremizma u toj zemlji, uključujući repatrijaciju i rehabilitaciju stranih terorističkih boraca (FTF) i njihovih porodica, i oslanja se na širok spektar multidisciplinarnе ekspertize.
- **Divizija za sprečavanje i reintegraciju**, koju je osnovalo Ministarstvo spoljnih poslova Kosova, i **međuinstitucionalna** radna grupa koja se bavi povratnicima, uključujući decu, sastoje se od aktera iz oblasti zdravstvene zaštite, agencija za sprovođenje zakona, tužilaca i predstavnika relevantnih ministarstava.
- **Međuministarska radna grupa** osnovana u Severnoj Makedoniji u cilju upravljanja povratkom i tretmanom povratnika, pod opštom koordinacijom **Kancelarije Nacionalnog koordinatora za borbu protiv terorizma**.

Iz iskustava predstavljenih na sastanku, jasno je da su, pored koordinacije na centralnom/nacionalnom nivou, potrebni multidisciplinarni timovi i na lokalnom nivou, u zajednicama u kojima se deca reintegrišu nakon povratka i inicijalnih zdravstvenih pregleda. Iako je rad više agencija od ključnog značaja, on ima svoje izazove: nespremnost za razmenu znanja i informacija, različite profesionalne kulture svojstvene svakoj ulozi i poteškoće koje su svojstvene koordinaciji i saradnji uopšte. Da bi odgovorila na izazove u pogledu razmene informacija, Severna Makedonija trenutno izrađuje bazu podataka koja će olakšati pristup i razmenu relevantnih podataka među zainteresovanim stranama.

Različite perspektive i mere

Iako postoje mnogi slični elementi i pristupi među zemljama koje se suočavaju sa povratkom stranih terorističkih boraca i njihovih porodica, nekim aspektima se upravlja drugačije zbog različitih raspoloživih resursa i različitih gledišta na tu pojavu. Učesnici su detaljno razmatrali sledeće tri ključne tačke u smislu različitih mehanizama koje uključene zainteresovane strane promovišu.

- **Psihološka podrška.** Postojao je opšti konsenzus u pogledu vrednosti i potrebe uključivanja dimenzije psihološke podrške u postupanje sa decom povratnicima. Međutim, u nekim oblastima Zapadnog Balkana postoji nedostatak specijalizovanih stručnjaka (tj. dečijih psihijatarata) koji mogu biti angažovani tokom čitavog procesa. Ta situacija ipak ne važi za sve partnere na Zapadnom Balkanu, jer neki mogu da računaju na psihologe sa velikim iskustvom u radu u oblasti traume, s obzirom na prošle sukobe u regionu. Pored toga, čak i za postojeće obučene psihologe, psihoterapeute i psihomotoričke terapeute

---

⁶ *Ovo određenje ne dovodi u pitanje stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom SB UN 1244/1999 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.

neophodni su stalno učenje i veštine prilagođavanja kada se suoče sa novom pojavom, a to je nešto što važi za svaku zemlju. Konačno, na Zapadnom Balkanu se generalno ne primenjuju standardizovani evaluacioni procesi u proceni potreba u oblasti mentalnog zdravlja dece. Ipak u nekim delovima regiona, psihološka komponenta ima izuzetno visok prioritet i može imati različite oblike (npr. Kosovo nudi raznovrstan spektar pristupa, uključujući grupnu terapiju i terapeutske sesije majka - dete).

- **Uloga majki.** Iako povratnice u Francuskoj sistematski podležu istragama i krivičnom gonjenju, na Zapadnom Balkanu se žene obično uključuju u programe rehabilitacije i reintegracije izvan sistema pritvora. Majke ostaju sa svojom decom što deci daje kontinuitet kao njihovoj glavnoj referentnoj tački. Ipak, žene se ne posmatraju nužno ili isključivo kao žrtve, a u svetlu bezbednosne pretnje koju bi mogle predstavljati i uzimajući u obzir negativan uticaj koji potencijalno imaju na decu, nadzor i praćenje obezbeđuju angažovani profesionalci, uključujući aktere u oblasti bezbednosti. Značajan fokus stavlja se na omogućavanje podučavanja u oblasti roditeljstva, stručne obuke i ekonomske podrške majkama kako bi se osiguralo da budu u najboljoj poziciji da vode proces rehabilitacije i resocijalizacije svoje dece.
- **Sudija za maloletnike.** Sudija za maloletnike u Francuskoj predstavlja ključnu figuru u koordinaciji mera koje treba izraditi i sprovesti u cilju podrške rehabilitaciji i resocijalizaciji dece povratnika. Zapadnom Balkanu nedostaje takva figura koja, pored koordinacije, može da igra veoma pozitivnu ulogu u obezbeđivanju zakonskog okvira sa dodatim merama i intervencijama, a koje mogu da budu obavezne za korisnike kada je to relevantno/neophodno.
- **Angažovanje civilnog društva.** U Francuskoj, radom više agencija koordinišu i njime se bave prvenstveno vladini akteri, ali Zapadni Balkan je integrisao različite nevladine organizacije (NVO) i međunarodne organizacije u pružanje usluga za decu povratnike. U Bosni i Hercegovini je, na primer, Međunarodna organizacija za migracije (IOM) doprinela osnivanju Fonda za reintegraciju i finansijsku podršku povratnicima i njihovim porodicama, koji pomaže povratnicima da nađu posao, a time i osiguraju finansijsku nezavisnost svojim porodicama. Na Kosovu su i NVO i državni akteri uključeni u procenu mentalnog zdravlja dece povratnika. U Severnoj Makedoniji nevladinim organizacijama na početku nije bilo dozvoljeno da rade sa decom povratnicima zbog bezbednosnih aspekata svojstvenih tom polju delovanja. Ipak, taj pristup se tokom godina promenio, a NVO su sada uključene u proces rehabilitacije i resocijalizacije. Učešće aktera iz civilnog društva, nevladinih organizacija i međunarodnih organizacija ima brojne prednosti, uključujući to što služi kao strategija za prevazilaženje ograničenja resursa i način da se poveća nivo poverenja između zajednica i institucija.
- **Strateška komunikacija.** Iako se članovi lokalne zajednice (tj. nastavnici i direktori škola) ponekad obaveštavaju o predstojećem dolasku deteta povratnika, bilo je razgovora o različitim iskustvima u smislu proaktivne i reaktivne komunikacije. Recimo, u Severnoj Makedoniji škole nisu obaveštavane o životnim pričama dece u prvim slučajevima povratnika. Takođe se primenjuju različite strategije u pogledu ponovnog uključivanja deteta u zajednicu. Što se tiče školovanja, iskustvo kolektivnog života i strukturisane rutine moglo bi da predstavlja izazov za neku decu povratnike. Zbog toga se nakon povratka deca povratnici ne upisuju uvek u lokalne škole. U Prištini, na primer, deca povratnici pohađaju odvojene časove u periodu nakon povratka kako bi se izbegla dalja stigmatizacija.

Novi trendovi i ključna razmatranja za blisku budućnost

Zemlje koje se bave postupanjem sa decom povratnicima u skorijoj budućnosti očekuju nove dolaske, a u nekim zemljama, poput Crne Gore, prva repatrijacija se očekuje uskoro. Grupe i pojedinci koji će biti repatrirani u bliskoj budućnosti mogu predstavljati neke dodatne izazove u već složenoj situaciji. Postoji zabrinutost da bi nove grupe povratnika mogle obuhvatati i decu koja su duže vreme provela u kampovima, gde su mogla biti dodatno izložena traumatičnim iskustvima, kao i pokušajima radikalizacije i regrutovanja. Pored toga, neke zemlje, kao što je Bosna i Hercegovina, očekuju nekoliko adolescenata u sledećoj grupi povratnika. Heterogenost u uzrastu dece može predstavljati određene izazove za potrebnu podršku i usluge: tinejdžeri, na primer, mogu biti posebno zahtevni u smislu procesa formiranja identiteta koji je tipično deo tog uzrasta.

Podrška deci povratnicima je složen zadatak koji zahteva doprinos različitih zainteresovanih strana. Pored toga, to je dugoročna obaveza: dok su se mnoge zemlje tek nedavno angažovale u repatrijaciji dece, aktivnosti se moraju nastaviti tokom vremena, jer rehabilitacija i resocijalizacija zahtevaju dugoročnu podršku. Simptomi povezani sa doživljenim traumama obično nestaju između 6 i 24 meseca nakon povratka. To, međutim, ne znači da podrška

možda neće biti potrebna u dužem periodu. Procena uticaja preduzetih mera može pomoći da se proceni da li se proces odvija glatko, ali je neophodno prepoznati da su zastoji mogući i da treba uspostaviti mehanizme za njihovo rešavanje.

Preporuke

- Višeagencijska saradnja je ključna i potrebni su mehanizmi za unapređenje saradnje među različitim akterima i na nacionalnom i na lokalnom nivou.
  - Akteri koji rade na lokalnom nivou u oblasti rehabilitacije i resocijalizacije dece povratnika igraju centralnu ulogu u izradi posebno prilagođenih planova reintegracije, kao i u praćenju napretka i zastoja.
  - U okviru višeagencijskog pristupa, procesu mogu značajno doprineti NVO i OCD, jer one obezbeđuju jake i direktne veze sa zajednicama na lokalnom nivou.
  - Saradnja među agencijama može da predstavlja izvesne izazove, jer različiti akteri mogu imati različite prioritete ili profesionalne kulture i ne moraju biti svesni sopstvenih uloga i zaduženja. U izgradnji poverenja i negovanju profesionalnih odnosa mogu pomoći mogućnosti koje se nude, poput zajedničkih radionica za obuku.
- Profesionalci koji rade sa decom povratnicima mogu osetiti anksioznost, pritisak i stres u pogledu očekivanja od njihove uloge: osoblju treba obezbediti stalnu podršku, kao i prostor u kom mogu da razmene izazove.
- Jedan od ključnih elemenata za praktičare koji rade sa decom povratnicima je proces izgradnje poverenja, koji treba da uključi ne samo dete, već i majku i druge relevantne članove porodice, uključujući i hraniteljsku porodicu, po potrebi. Otvoren i kolaborativan pristup može da postavi osnovu pozitivnog odnosa.
- Majke predstavljaju referentnu tačku za decu povratnike. Kada je moguće, i ukoliko to ne utiče negativno na proces resocijalizacije, odnos između majke i deteta treba održavati i negovati u postojećim granicama (npr. kroz posete zatvoru u slučaju majki koje su u zatvoru).

Šta dalje

Izraženo je interesovanje za rodno zasnovane pristupe: budući sastanci i istraživanja bi mogli da procene kako je moguće dalje uključiti **rodna pitanja** u postojeće mehanizme rehabilitacije i resocijalizacije dece povratnika.

Starost dece povratnika (zajedno sa mnogim drugim faktorima, kao što je izloženost traumi) može uticati na mere potrebne da se olakša njihova reintegracija u društvo. **Deca** koja su napustila zemlju porekla kao maloletna lica koja su postala **punoletna** do trenutka repatrijacije predstavljaju poseban slučaj i mogu biti predmet različitih zakonskih i socio-psiholoških odredbi: mogao bi se organizovati sastanak multidisciplinarnih praktičara koji se bave ovom posebnom ciljnom grupom radi razmene ideja i dobrih praksi o tome kako najbolje rešiti tu situaciju.

Dodatna literatura

- RAN. (2020). [Study visit: Returned Women and Children – Studying an Ongoing Experience on the Ground](#), Pristina, 10-11 December 2019
- RAN FC&S. (2021). [Dealing with returning children and their mothers from Daesh: taking stock and going forward](#), Online, 9-20 May 2021
- RAN REHAB. (2021) [Returning FTFs and their families: Practitioners’ insights on improving the return process](#), Online, 16 September 2021
- RAN. (2022). [Management of returning FTFs and their family members with a focus on returning women and children](#), Online, Cross-cutting thematic event, 14-15 December 2021
- RAN. (2021). [Study Visit to Helsinki: The management of child returnees](#), Helsinki, 1 December 2021
- RAN PRISONS. (2022). [The role of multi-agency cooperation in dealing with female returnees in prison and protecting the rights of children with imprisoned parents](#), Online, 5-6 April 2022